

MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIM UZLUKSIZLIGINI TA'MINLASHDA
BOLALARNI MAKTABGA PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAYYORGARLIGINI
TAKOMILLASHTIRISH

Qo'ldosheva Gulhayo Nabi qizi

«OSIYO KIDS» maktabgacha ta'lim tashkiloti metodisti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23343378>

Annotatsiya. Tezisdan maktabgacha va boshlang'ich ta'lim uzluksizligini ta'minlash sharoitida bolalarni maktabga psixologik-pedagogik tayyorlash masalalari ko'rib chiqiladi.

Psixologik tayyorlikning intellektual, motivatsion, irodaviy va ijtimoiy-kommunikativ komponentlari hamda pedagogik tayyorlik mazmuni tahlil qilinadi. Maktabga bir yillik tayyorlovning majburiy ta'limning dastlabki bosqichiga aylanishi munosabati bilan tayyorgarlikni takomillashtirishning diagnostik, mazmuniy, tashkiliy va oilaviy yo'nalishlari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim uzluksizligi, maktabga tayyorlik, psixologik tayyorlik, pedagogik tayyorlik, maktabga tayyorlov guruhi, o'z-o'zini boshqarish, o'yin faoliyati, moslashuv, rivojlanish portfoliosi.

IMPROVING CHILDREN'S PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL READINESS
FOR SCHOOL IN ENSURING THE CONTINUITY OF PRESCHOOL AND PRIMARY
EDUCATION

Abstract. The thesis examines the psychological and pedagogical preparation of children for school in the context of ensuring the continuity of preschool and primary education. The intellectual, motivational, volitional and social-communicative components of psychological readiness and the content of pedagogical readiness are analysed. In connection with the transformation of one-year school preparation into the initial stage of compulsory education, diagnostic, content-related, organizational and family-oriented directions for improving such preparation are proposed.

Keywords: continuity of education, school readiness, psychological readiness, pedagogical readiness, school preparation group, self-regulation, play activity, adaptation, development portfolio.

Maktabgacha ta'limdan boshlang'ich ta'limga o'tish bola hayotidagi muhim burilish nuqtalaridan biridir: kun tartibi, talablar va munosabatlar tizimi o'zgaradi, yetakchi faoliyat ham almashadi. D.B. Elkonin davrlashtirishiga ko'ra, aynan shu davrda o'yin faoliyati o'rini o'quv faoliyati egallaydi [8]. Shu bois maktabgacha va boshlang'ich ta'lim uzluksizligi faqat o'quv mazmunining izchilligi bilan emas, balki bolaning yangi ijtimoiy vaziyatga psixologik va pedagogik jihatdan tayyorligi bilan ham ta'minlanadi.

Xalqaro tajribada bu masala tizimli yondashuvni talab etishi e'tirof etilgan. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining «Starting Strong V» hisobotida maktabgacha ta'limdan boshlang'ich maktabga o'tishda kasbiy, pedagogik va rivojlanish uzluksizligini ta'minlash siyosati va strategiyalari tahlil qilingan [11]. Bu shuni anglatadiki, maktabga tayyorlik faqat bolaning o'ziga emas, balki tarbiyachi va o'qituvchi hamkorligiga, dasturlar uyg'unligiga hamda bola rivojlanishini kuzatib borish tizimiga ham bog'liq.

Mamlakatimizda bu yo'nalishda muhim huquqiy va tashkiliy asoslar yaratilmoqda. «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi Qonun [1] bilan bir qatorda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 5-fevraldagi PF-19-son Farmoni bilan maktabga bir yillik tayyorlov guruhlari dasturi majburiy umumiy o'rta ta'limning dastlabki bosqichi sifatida kiritildi, 2027/2028-o'quv yilidan bu guruhlarda oliy ma'lumotli pedagoglar ta'lim berishi belgilandi [2]. 2026/2027-o'quv yilidan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida «Ilk qadam» davlat o'quv dasturining uchinchi tahriri joriy etilmoqda [3], boshlang'ich ta'lim o'quv dasturlarini maktabga tayyorlov guruhlari bilan uyg'unlashtirish vazifasi qo'yilgan [4]. 2026-yil oktabrda maktabgacha ta'limdan oliy ta'limgacha bo'lgan barcha bosqichlarni yagona tizimga bog'lash maqsadida Ta'lim va ilmfan vazirligi tashkil etildi [5]. Biroq tashkiliy uzluksizlik o'z-o'zidan bolaning maktabga tayyorligini ta'minlamaydi: buning uchun tayyorgarlik mazmuni va usullarini psixologik-pedagogik jihatdan takomillashtirish zarur.

Psixologik tayyorlik bir necha komponentdan iborat. Intellektual tayyorlik idrok, tafakkur va nutqning muayyan darajada rivojlanganligini bildiradi. Motivatsion tayyorlik L.I. Bojovich ta'riflagan «o'quvchining ichki pozitsiyasi» bilan bog'liq: bola maktabga borishni xohlaydi va o'qishni jiddiy, ijtimoiy ahamiyatli faoliyat sifatida qabul qiladi [6]. Irodaviy tayyorlik xulq-atvorni ixtiyoriy boshqarish, kattalar ko'rsatmasi va qoidaga amal qila olishni, ijtimoiy-kommunikativ tayyorlik esa tengdoshlar va kattalar bilan hamkorlik qila olishni anglatadi. N.I. Gutkina psixologik tayyorlikni shu komponentlar birligi sifatida tahlil qilib, uni aniqlashning diagnostik metodikalar majmuini taklif etgan [7]. Pedagogik tayyorlik esa savod va matematikaga oid dastlabki tasavvurlar, nutq madaniyati, qo'l mayda motorikasi hamda o'quv vazifasini qabul qila olish ko'nikmalarini qamrab oladi.

Zamonaviy tadqiqotlar maktabga tayyorlikning markaziy omillarini aniqlashtirmoqda. C. Blair va C. Raver maktabga tayyorlikning asosida o'z-o'zini boshqarish – diqqat, ishchi xotira va xulq-atvorni ixtiyoriy nazorat qilish turishini asoslagan [9]. G. Duncan va hammualliflar oltita uzoq muddatli tadqiqot ma'lumotlarini tahlil qilib, maktabga kirish davridagi matematik, o'qishga oid va diqqat ko'nikmalari keyingi o'zlashtirishning eng kuchli bashoratchilari ekanini aniqlagan [10]. Bu natijalar maktabga tayyorlikni bolaga muddatidan oldin maktab dasturini o'rgatish bilan emas, balki diqqatni boshqarish, nutq hamda matematik va savodga oid dastlabki tasavvurlarni o'yin orqali rivojlantirish bilan bog'lash zarurligini ko'rsatadi.

Amaliyotda tayyorgarlik samaradorligini pasaytiradigan bir qator holatlar uchraydi.

Birinchidan, tayyorlov guruhlarida mashg'ulotlar ba'zan maktab darsi shaklida o'tkaziladi, o'yin faoliyati qisqaradi – maktabgacha ta'limni «maktablashtirish» kuzatiladi. Ikkinchidan, otanonalar bolaga maktabgacha o'qish va yozishni o'rgatishga intilib, motivatsion va irodaviy tayyorlikka kam e'tibor beradi. Uchinchidan, tarbiyachi va boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'rtasidagi hamkorlik ko'pincha tizimli emas, bola rivojlanishi haqidagi ma'lumotlar maktabga uzatilmaydi.

Shu asosda bolalarni maktabga psixologik-pedagogik tayyorlashni takomillashtirishning to'rt yo'nalishi taklif etiladi. Diagnostik yo'nalish tayyorlov guruhiga qabul qilishda va yakunida tayyorlikning to'rt komponenti bo'yicha diagnostika o'tkazishni hamda natijalarni bolaning rivojlanish portfoliosi orqali boshlang'ich sinf o'qituvchisiga uzatishni nazarda tutadi. Mazmuniy yo'nalishda o'yin faoliyati ustuvorligi saqlanadi: qoidali va syujetli-rolli o'yinlar (masalan,

«Maktab» o'yini) xulq-atvorni ixtiyoriy boshqarishni, tovush tahlili va hikoya tuzish mashqlari nutqni, «Quvnoq matematika» va STEAM yondashuviga asoslangan «Bilag'on bolajon» to'plamlari [3] esa matematik va bilish faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tashkiliy yo'nalish tarbiyachilar va boshlang'ich sinf o'qituvchilarining qo'shma metodik birlashmalari, o'zaro mashg'ulot va dars kuzatuvlari, bolalarning maktab bilan oldindan tanishuvi hamda 1-sinfning dastlabki haftalarida o'yin elementlariga boy moslashuv davrini o'z ichiga oladi. Oilaviy yo'nalish ota-onalarga maktabga tayyorlik faqat o'qish va yozishni bilishdan iborat emasligini tushuntirish, maslahatlar va «ochiq eshiklar kuni» tadbirlarini tashkil etishni nazarda tutadi.

Bu jarayonda maktabgacha ta'lim tashkiloti metodistining o'rni alohida: u diagnostik vositalarni tanlaydi va tarbiyachilarni ulardan foydalanishga o'rgatadi, maktab bilan qo'shma metodik tadbirlarni tashkil etadi, rivojlanish portfoliosini yuritishni muvofiqlashtiradi va ota-onalar bilan ishlash tizimini rejalashtiradi. Metodist shu tariqa maktabgacha ta'lim tashkiloti va maktab o'rtasidagi kasbiy uzluksizlikning asosiy bo'g'iniga aylanadi.

Tayyorgarlik samaradorligi psixologik tayyorlik komponentlari bo'yicha yuqori, o'rta va past darajalar orqali baholanadi. Yakuniy ko'rsatkich sifatida esa bolaning 1-sinfning birinchi choragida maktabga moslashuvi – maktabga ijobiy munosabat, o'qituvchi ko'rsatmalarini qabul qilish, tengdoshlar bilan hamkorlik va moslashuv qiyinchiliklari belgilarining kamligi olinadi.

Xulosa: maktabgacha va boshlang'ich ta'lim uzluksizligini ta'minlashda bolalarni maktabga tayyorlash erta o'qitishga emas, balki psixologik tayyorlikning intellektual, motivatsion, irodaviy va ijtimoiy-kommunikativ komponentlarini o'yin faoliyati orqali rivojlantirishga, tarbiyachi va o'qituvchi hamkorligiga hamda bola rivojlanishi haqidagi ma'lumotlarning maktabga izchil uzatilishiga asoslanishi lozim. Maktabga bir yillik tayyorlovning majburiy ta'limning dastlabki bosqichiga aylanishi bu yondashuvni amalga oshirish uchun qulay imkoniyat yaratadi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Maktabga tayyorlov guruhlar uchun psixologik tayyorlikning to'rt komponenti bo'yicha diagnostika majmuini joriy etish va natijalarni bolaning rivojlanish portfoliosi orqali boshlang'ich sinf o'qituvchisiga uzatish tartibini yo'lga qo'yish.
2. Tayyorlov guruhlar mashg'ulotlarida o'yin faoliyati ustuvorligini saqlagan holda o'z-o'zini boshqarish, nutq hamda dastlabki matematik tasavvurlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan o'yinlar to'plamini ishlab chiqish.
3. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilari va boshlang'ich sinf o'qituvchilarining qo'shma metodik birlashmalarini tashkil etish va o'zaro mashg'ulot kuzatuvlarini muntazam o'tkazish.
4. Ota-onalar uchun maktabga psixologik tayyorlik masalalari bo'yicha maslahat va treninglar tizimini yo'lga qo'yish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 16-dekabrda «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi O'RQ-595-son Qonuni // <https://lex.uz>

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 5-fevraldagi «Maktabgacha ta'lim va tarbiya tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-19-son Farmoni // <https://lex.uz>
3. 2026/2027-o'quv yilida maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun asosiy vazifalar belgilandi // Ta'lim xabarlari. – 2026. – URL: <https://talimxabarlari.uz/76908/>
4. Maktab ta'limidagi islohotlarning yangi bosqichi // O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. – 2025-yil 15-may. – URL: <https://president.uz/oz/lists/view/8127>
5. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim va ilm-fan vazirligini tashkil etish to'g'risida // O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. – 2026-yil 3-oktabr. – URL: <https://president.uz/oz/lists/view/9683>
6. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1968.
7. Гуткина Н.И. Психологическая готовность к школе. – 4-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2004.
8. Эльконин Д.Б. К проблеме периодизации психического развития в детском возрасте // Вопросы психологии. – 1971. – № 4. – С. 6–20.
9. Blair C., Raver C.C. School readiness and self-regulation: A developmental psychobiological approach // *Annual Review of Psychology*. – 2015. – Vol. 66. – P. 711–731.
10. Duncan G.J., Dowsett C.J., Claessens A. et al. School readiness and later achievement // *Developmental Psychology*. – 2007. – Vol. 43, No. 6. – P. 1428–1446.
11. OECD. *Starting Strong V: Transitions from Early Childhood Education and Care to Primary Education*. – Paris: OECD Publishing, 2017.